

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1067
İSAM Yayınları 242
İlmî Araştırmalar Dizisi 99

© Her hakkı mahfuzdur.

İslam İlim Geleneğinde NEVEVİ

editör

Nail Okuyucu

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın yönetmeni M. Suat Mertoğlu
Yayın koordinasyon Erdal Cesar
Yayın hazırlık Mustafa Demiray
İmla - Tashih İsa Kayaalp, Mehmet Günyüzü
Bibliyografya İsmail Özbilgin
Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)
Yayın takip Sema Doğan

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Proje koordinatörü Tuncay Başoğlu

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 18.01.2022 tarihli
ve 2022/01 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Mart 2022
ISBN 978-625-8122-00-8

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

İslam ilim geleneğinde Nevevî / Nail Okuyucu (ed.). İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.

1055 s. ; 23,5 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1067. İSAM Yayınları; 242. İlmî Araştırmalar Dizisi; 99)

Kaynakça ve dizin var.

ISBN 978-625-8122-00-8

İçindekiler

Ayrıntılı İçindekiler 7

Kısaltmalar 21

Önsöz 23

1 İslâmî İlimlerin Dönüşüm Çağında
Bir Fıkıh, Hadis ve Âdâb Âlimi
Olarak İmam Nevevî 29
NAİL OKUYUCU

2 Nevevî'nin Dimaşk'ı:
Siyasî ve İlmî Yapı 183
HARUN YILMAZ

3 Nevevî'nin Şâfiî Mezhebindeki
Yeri ve Otoritesi 221
TAHA NAS

4 Nevevî'nin Şâfiî Fürû-i Fıkıh
Literatürünü Dönüştüren
Eserleri 279
SONER DUMAN

5 Fıkıh Usûlü, Mezhep ve Fetva
Ekseninde Nevevî'nin Fıkıh
Tavrı 331
TUNCAY BAŞOĞLU

6 Nevevî'nin Ahkâm Hadisleri Yazımı
ve Şâfiî Doktrini Merkezli
Fıkhu'l-Hadis Anlayışı 383
TAHA ÇELİK

7 Nevevî'nin Hadis Usûlü Alanındaki
Eserleri ve Literatüre Katkısı 419
ENES TOPGÜL

8 Nevevî ve Müslim Şerhi
Minhâcü'l-muhaddisîn 471
SEMİH ACET

9 Nevevî'nin *el-Müsnedü's-sahih*
Şerhinin Çağdaş Hadis
Tartışmalarındaki Yeri 513
MUSTAFA MACİT KARAGÖZOĞLU

10 Nevevî'nin *Sahih-i Buhârî*
Üzerindeki Mesaisi 537
MUHAMMED BEYLER

- 11** Nevevî'nin *el-Erba'în*'u ve Kırk Hadis Literatüründeki Yeri **585**
FAHREDDİN YILDIZ
- 12** Dindarlığın İhyası İçin Klasik Bir Rehber: *Riyâzû's-sâlihîn* **647**
SUAT KOCA
- 13** *Riyâzû's-sâlihîn*'in Sonraki Literatüre Etkisi Bağlamında Osmanlı'da ve Yakın Dönemde Nevevî Okuryazarlığı **725**
MUSTAFA CELİL ALTUNTAŞ
- 14** Nevevî ve Kelam İlmi: Yönteme Dair Bir Araştırma **761**
HAMZEH AL-BAKRİ
- 15** Nevevî'nin Siyer Yazıcılığına Katkıları **819**
GÜLLÜ YILDIZ
- 16** Nevevî'nin Ricâl ve Tabakat Yazımına Katkıları **867**
HUZEYFE ÇEKER
- 17** Âdâbu'l-Kur'ân Edebiyatı: Tarihsel Evveliyatı, Süreci, Mahiyeti -*et-Tibyân* Özelinde Bir Literatürün Analizi- **897**
MEHMET DAĞ
- 18** Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Nevevî, Eserleri ve Hakkında Yapılan Çalışmalar: Bir Bibliyografya Denemesi (1837-2021) **939**
ÖMER FARUK MADEN
- 19** Nevevî'nin Eserleri Üzerine Yapılmış Klasik Telif Türü Çalışmalar: Bir Bibliyografya Denemesi **991**
MUHAMMET SALİH ASLAN
- 20** VII./XIII. Yüzyıl Biladüşşam ve Mısır Kronolojisi **1035**
haz. MUHAMMET ENES MİDİLLİ
- Dizin **1039**

Ayrıntılı İçindekiler

Kısaltmalar 21

Önsöz 23

1

İSLAMÎ İLİMLERİN DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA BİR FIKIH,
HADİS VE ÂDÂB ÂLİMİ OLARAK İMAM NEVEVÎ 29

NAİL OKUYUCU

I. VII. (XIII.) Asırda Dımaşk ve Çevresi 29

II. Hayatı 32

A. Adı, Ailesi ve Memleketi 32

B. Çocukluk Yılları ve Yetişme Çağı 35

C. Dımaşk'a Geliş ve Tahsille Geçen İlk Yıllar 37

Ç. Tahsilden Tedrise 55

D. Vefatı ve Defni 64

III. İlmî Şahsiyetinin Şekillenışı 66

A. Hocaları, Silsileleri ve Dahil Olduğu İlmî Muhit 66

B. Tevarüs Edip Sürdüdüğü ve Katkı Sunduğu İlim Zihniyeti 78

IV. Bilgiden Eylem ve Eyleyişe: İlim, Amel ve Âdâb Tasavvuru 94

V. Ümeraya Karşı Ulemadan Nevevî 101

VI. Bir Kısım Ulemaya Karşı Urefâdan Nevevî 112

VII. Telifatı 116

A. Tahsilden Tasnife:

Telif Üslubu ve Çalışmalarına Genel Bir Bakış 116

B. Eserleri 128

Kronoloji ve Tasnif 129

a. Kronoloji 129

b. Tasnif 133

VIII. Nevevî'nin Mirası 160

Kaynakça 170

2

NEVEVÎ'NİN DİMAŞK'I: SİYASÎ ve İLMÎ YAPI 183

HARUN YILMAZ

- I. Tarihî Arka Plan 183
- II. İlmî Kurumsallaşma 195
- III. İlmî Hayatın Yapısı 205
- Sonuç 215
- Kaynakça 217

3

NEVEVÎ'NİN ŞÂFİÎ MEZHEBİNDEKİ YERİ VE OTORİTESİ 221

TAHA NAS

- Giriş: Nevevî Öncesi Şâfiî Mezhebi 221
- I. Nevevî'nin Mezhep İçindeki Faaliyetleri 223
 - A. Tarikleri Telif Çabası 223
 - B. Nevevî'nin Telif Yöntemi 225
 - 1. Tercih ve Tashih 227
 - 2. Tercihle Kıstaslar ve Müracaat Unsurları 229
 - a. Kur'an'a Müracaat 229
 - b. Sünnete Müracaat 230
 - c. İcmâya Müracaat 232
 - ç. Kıyasa Müracaat 233
 - d. Şâfiî'nin Nassına Uygunluk 234
 - e. Örf 235
 - f. Maslahat, Zaruret ve Hacet 236
 - g. Küllî Kaide 237
 - ğ. Çoğunluğun Görüşü 238
 - h. İlim, Takvâ ve Benzeri Vasıflarda Farklılık ve Üstünlük 239
 - 1. Diğer Mezhep İmamlarının Görüşüne Uygunluk 240
 - i. Dildeki Kullanıma Dayanma 241
 - j. Şâfiî'nin Bir Meseleyi İlgili Konuda Zikretmiş Olması 241
 - C. Mezhebin Mutemet Görüşüne Muhalefeti 242

- D. Mezhep İstilahlarının Oluşmasında ve Yerleşmesinde Rolü **245**
1. Mezhep Fakihlerinin Tasnifi ve Mertebeleri ile İlgili İstilahlar **245**
 2. Mezhep Fakihlerinin Görüşlerini İfade Eden İstilahlar **248**
 - a. Kavl / Kavleyn / Akvâl **248**
 - b. Vech / Vecheyne / Evcuh **253**
 - c. Tarik / Tarika / Tarikayn / Turuk **255**
 3. Tercihle Üstünlük İfade Eden İstilahlar **257**
- II. Nevevî'nin Mezhep İçindeki Konumu **262**
- A. Mezhebe Bakışı **263**
 - B. Sünnete Vukufiyeti **264**
 - C. Mezhep Birikimine Vukufiyeti **266**
 - D. Nevevî'nin Mezhepteki Konumuna Dair Değerlendirmeler **268**
 - E. Eser ve Görüşlerinin Derecelendirilmesi **271**
- Sonuç **273**
- Kaynakça **275**

4

NEVEVÎ'NİN ŞÂFİİ FÜRÛ-i FIKIH LİTERATÜRÜNÜ DÖNÜŞTÜREN ESERLERİ **279**

SONER DUMAN

- I. Nevevî'nin Fıkıh Eserlerinin Arka Planı:
- Nevevî Öncesi Şâfiî Fürû-i Fıkıh Literatürünün Gelişimi **279**
- II. Nevevî'nin Fürû-i Fıkıh Alanındaki Eserleri **295**
- A. Nevevî'nin Tamamladığı Fıkıh Eserleri **297**
 1. *Tashîhu't-Tenbîh* **297**
 2. *el-İzâh fî menâsiki'l-hac ve'l-umre* **299**
 3. *Ravzatü't-tâlibîn* **300**
 4. *Minhâcü't-tâlibîn* **302**
 5. *Tahrîru lugati't-Tenbîh* **308**
 6. Müslim Şerhi (*el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*) **308**
 7. *Mes'eletü vücûbi tahmîsi'l-ganîme ve kâsmi bâkîhâ* **308**
 - B. Nevevî'nin Tamamlayamadığı Fıkıh Eserleri **309**
 1. *el-Mecmû'* **309**
 2. *et-Tenkîh fî şerhi'l-Vasît* **314**

3. *et-Tahkîk* 315
4. *Fetâva'l-Îmâm en-Nevevî* 316
5. *el-Usûl ve'd-davâbit* 317

III. Nevevî'nin Eserlerinin Şâfiî Fürû-i Fıkıh Edebiyatına Etkileri 318
 Sonuç 324
 Kaynakça 326

5

FIKİH USULÜ, MEZHEP VE FETVA EKSENİNDE
 NEVEVÎ'NİN FIKHÎ TAVRI 331

TUNCAY BAŞOĞLU

- I. Müteahhirîn Döneminde Fıkıh Usulünün Dönüşümü
 ve Nevevî'nin Tavrı 331
 - II. Çeşitli Usul Konularına Dair Görüşleri 339
 - A. Sünnet ve Haber-i Vâhit 340
 - B. Müçtehitlerin ve Müftülerin Türleri ve Hiyerarşisi 345
 - C. Mezhep İçi Fikhî İstidlal: Tahriç ve Tercih 359
 - Ç. Kaidelere Dayalı Fıkıh 362
 - D. Mezhebe İntisap, Taklit, İntikal ve Telfik 363
 - E. Fetva Usulü 368
- Değerlendirme 379
 Kaynakça 380

6

NEVEVÎ'NİN AHKÂM HADİSLERİ YAZIMI VE ŞÂFİÎ DOKTRİNİ
 MERKEZLİ FIKHÜ'L-HADİS ANLAYIŞI 383

TAHA ÇELİK

- Giriş 383
- I. *Hulâsatü'l-ahkâm* 388
 - A. Hadislerin Nakli 391
 1. İhticaca Elverişli Rivayetleri Aktarma 392
 2. Konuyla İlgili Zayıf Rivayetleri Aktarma 394
 3. Nâsîh-Mensuh Bilgisi 398
 - B. Hadislerin Tahriri 401

II. Nevevî'de Fıkhü'l-Hadis **404**

Sonuç **413**

Kaynakça **415**

7

NEVEVÎ'NİN HADİS USULÜ ALANINDAKİ ESERLERİ VE LİTERATÜRE KATKISI **419**

MUHAMMED ENES TOPGÜL

Giriş **419**

I. Nevevî'nin Hadis Usulü Birikimi **421**

A. *İrşâdü tullâbi'l-hakâik* **423**

1. Telif Amacı **423**

2. Yöntemi ve Muhtevası **425**

3. *İrşâd* Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Neşirleri **435**

B. *et-Takrîb ve't-teysîr* **438**

1. Muhtevası **439**

2. *Takrîb* Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Neşirleri **442**

C. Şerh Mukaddimelerine Örnek Olarak *Minhâcü'l-muhaddisîn*'in
Girişi **444**

II. Nevevî'nin Usul Konularına Katkıları **449**

A. İki Örnek Özelinde İbnü's-Salâh'a İtirazları **450**

1. Müteahhir Dönemlerde Hadisleri Tashihi İmkâmı **451**

2. *Sahihayn* Hadislerinin Bilgi Değeri **455**

B. Literatürde Ele Alınma Tarzları **459**

Değerlendirme ve Sonuç **463**

Kaynakça **466**

8

NEVEVÎ VE MÜSLİM ŞERHİ *MİNHÂCÜ'L-MUHADDİSİN* **471**

SEMİH ACET

Giriş **471**

I. Nevevî ve *Minhâc*'ının Şerh Çalışmaları İçindeki Yeri **473**

II. *Minhâc* Şerhinde Müslim ve *Sahih*'e Dair Değerlendirmeler **480**

- III. Şerh Metoduna Dair Bazı Tespitler 485
 IV. Kaynak Kullanımına Dair Bazı Mülâhazalar 486
 V. Bab Başlıkları ile İlgili Değerlendirmeler 490
 VI. Rivayetin Tespitine ve Râvilere Dair Değerlendirmeler 491
 VII. Hadisin Metin ve Muhtevası ile İlgili Açıklamalar 493
 VIII. Rivayetler Arasındaki Teâruzların Giderilmesi 496
 IX. Fıkhî Değerlendirmeler 498
 X. *Minhâc*'ın Sonraki Şerhlere Etkisi 502
 Sonuç 504
 Kaynakça 507

9

NEVEVÎ'NİN *EL-MÛSNEDÛ's-SAHÎH* ŞERHİNİN ÇAĞDAŞ HADİS TARTIŞMALARINDAKİ YERİ 513 MUSTAFA MACİT KARAGÖZOĞLU

- I. *es-Sahîh*'in Kitap ve Bab Başlıkları 514
 A. Nevevî ve Öncesindeki Şârihlerin Başlıklara Yaklaşımı 514
 B. Nevevî'den Sonraki Şârihlerin Başlıklara Yaklaşımı 517
 C. Başlıklandırmada Yorumdan Kaçmak Mümkün mü? 523
 II. Kadim Bir Tartışma: Haberî Sifatlar 525
 A. Nevevî'nin Alınlanması 526
 1. Eleştirilerin Yer Aldığı Yazın Türleri 527
 2. Eleştirilerin İçeriği 529
 Sonuç Yerine 533
 Kaynakça 534

10

NEVEVÎ'NİN *SAHÎH-i BUHÂRÎ* ÜZERİNDEKİ MESAİSİ 537 MUHAMMET BEYLER

- Giriş 537
 I. *Sahîh-i Buhârî*'yi Tahsil ve Tedrisi 539
 II. *Sahîh-i Buhârî* Üzerine Yaptığı Çalışmalar 540

- A. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* 543
1. Şerhin Adı ve Nevevî'ye Nispeti 543
 2. Telif Sebebi ve Zamanı 544
 3. Metodu 546
 4. Muhtevası 547
 5. Kaynak Kullanımı 550
 6. Buhârî Şerhleri İçerisindeki Yeri 553
 7. Müslim Şerhi ile Mukayesesi 555
 8. Neşirleri ve Üzerine Yapılan Çalışmalar 557
- B. *Telhis* 558
- III. *Sahîh-i Buhârî'*ye Dair Görüşleri 560
- A. Tam Adı 561
 - B. Telifi 561
 - C. Yöntemi 562
 - Ç. Hadisleri Tekrarı 564
 - D. Hadislerinin Sayısı 564
 - E. Hadislerinin Hükmü 566
 - F. Hakkındaki İcmâ 567
 - G. Hadislerinin Bilgi Değeri 568
 - Ğ. Hadis Kaynakları İçerisindeki Yeri 568
 - H. *Sahîh-i Müslim* ile Mukayesesi 569
 - I. *Sahîh-i Buhârî'*nin Rivayetleri 570
 - İ. Buhârî'ye Yönelik İtirazları 571
- IV. *Sahîh-i Buhârî* Müdafaası 572
- V. Nevevî'nin *Sahîh-i Buhârî* Mesaisine Yöneltilen Tenkitler 574
- Sonuç 579
- Kaynakça 581

11

NEVEVÎ'NİN *el-ERBAÛN'U* VE KIRK HADİS LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ 585

FAHREDDİN YILDIZ

- I. Kırk Hadis Literatürüne Genel Bir Bakış 585
 - A. Kırk Hadis Naklini Teşvik Eden Rivayetler 586
 - B. Zayıf ve Mevzû Rivayetlerden Hareketle Erbaîn Derlemek 588

- C. Sahih Rivayetlerden Hareketle Erbaın Derlemek:
Sürremerrî Örneği **593**
- II. Nevevî'nin *el-Erbaın*'u **594**
- A. Tam Adı **595**
- B. Derleme Yöntemi **595**
- C. Sebeb-i Telif **596**
- Ç. Telif Tarihi **597**
- D. Muhteva **598**
1. *el-Erbaın* Zeyli: *el-İşârat ilâ zabtı'l-elfâzi'l-müşkilât* **598**
 2. Nevevî'ye Göre "Hıfz"ın Mahiyeti **599**
- E. *el-Erbaın*'un Hadis Literatüründeki Yeri **600**
1. *el-Erbaın*'un İlk Şârihi Nevevî mi? **600**
 2. Öğrencinin Hocaya Vefası:
İbnü'l-Attâr'ın *el-Erbaın* Şerhi İnşası **601**
 3. İm'ân Tarihiyle Şerh: Fâkihânî'nin *el-Menhecü'l-mübîn*'i **602**
 4. Metni Geliştirilmiş Şerh: İbn Receb'in *Câmiu'l-ulûm*'u **603**
 5. İsnatları Geliştirilmiş Şerh: İbn Hacer'in *Tahrîcü'l-Erbaın*'i **605**
 6. İbn Hacer el-Heytemî'nin Çok Rağbet Gören
el-Fethu'l-mübîn'i **605**
 7. Ali el-Kârî'nin *el-Mübînü'l-muîn*'i **606**
 8. Teftâzânî'ye Nispet Edilen *el-Erbaın* Şerhi **607**
 9. *el-Erbaın*'un Diğer Şerhleri **608**
 10. Nevevî'nin *el-Erbaın*'u Üzerine Yapılan Arapça Çalışmalar **609**
- F. Osmanlı Dönemindeki Yeriyle *el-Erbaın* **620**
1. *el-Erbaın*'un Osmanlı Türkçesi ile Yegâne Şerhi ve Bir Ömrün
Muhassalası: Bursevî Şerhi **621**
 2. İsmâil Sâdık Paşa'nın *Âsâr-ı Kemâl*'deki Manzum Tercümesi **622**
 3. Babanzâde Ahmed Naim'in *Kırk Hadis Tercümesi* **623**
- G. Çağdaş Dönem Türkçe *el-Erbaın* Çalışmaları **624**
- H. Abdurrahman-ı Câmî'nin *Çihil Hadîs*'i ile Mukayesesi **626**
- EK 1: *el-Ehâdisü'l-külliyeye, Bustânü'l-ârifin* ve *el-Ezkâr*'dan
el-Erbaın'a İntikal **628**
- EK 2: *el-Erbaın* Tercümesi **630**
- Kaynakça **643**

12

DİNDARLIĞIN İHYASI İÇİN KLASİK BİR REHBER: RİYÂZÜ'S-SÂLİHİN 647

SUAT KOCA

- Giriş 647
- I. Eserin Adı 649
- II. Eserin Türü ve Literatürdeki Yeri 651
- III. Eserin ve Yazarın Gündemi 659
- IV. Eserin Düşünsel ve Metinsel Kaynakları 663
- V. Eserin Telif Sebebi 670
- VI. Eserin Kapsamı 672
- VII. Eserin Düzeni ve Konu Sistematiği 687
- VIII. Eserin Muhtevası 700
- A. Birinci Kısım 703
- B. İkinci Kısım 708
- C. Üçüncü Kısım 709
- Ç. Dördüncü Kısım 712
- D. “el-Mensûrât ve'l-mûlah” Bölümü 714
- Sonuç 716
- Kaynakça 719

13

RİYÂZÜ'S-SÂLİHİN'İN SONRAKİ LİTERATÜRE ETKİSİ BAĞLAMINDA OSMANLI'DA VE YAKIN DÖNEMDE NEVEVÎ OKURYAZARLIĞI 725

MUSTAFA CELİL ALTUNTAŞ

- Giriş 725
- I. *Riyâzü's-sâlihîn* 726
- II. İstanbul Kütüphanelerindeki *Riyâz* Nüshaları 728
- A. İlmî Değeri Yüksek Nüshalarla *Riyâz*'ın Sonraki Nesillere Aktarılması 728
- B. Osmanlı'da *Riyâz* Okuryazarlığına İşaret Eden Nüshalar 732

- III. Osmanlı Döneminde *Riyâz* Literatürü **736**
 - A. *el-Fevâidü'l-mütraatü'l-hiyâz*'ın Kemalpaşazâde'ye Aidiyeti **736**
 - B. İbn Allân'ın *Delîlü'l-fâlihîn*'i **740**
 - C. *Riyâzü's-sâlihîn*'e Muhtelif Atıflar **740**
- IV. İcazet ve Sebetlerde *Riyâz* **742**
- V. İlimler Tasnifi Literatüründe *Riyâz* **744**
- VI. Vakfiye ve Arşiv Belgelerinde *Riyâz* **744**
- VII. Yakın Dönemde *Riyâz* Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar **745**
 - A. Türkiye'de Yapılan Bazı Çalışmalar **746**
 - B. Arap Dünyasında Yapılan Bazı Çalışmalar **748**
- Sonuç **751**
- Kaynakça **753**
- Ekler **757**

14

NEVEVÎ VE KELAM İLMİ: METODOLOJİK BİR İNCELEME **761**

HAMZEH AL-BAKRİ

- Giriş **761**
- I. Nevevî'nin İtikadî Mezhebi **767**
 - A. Nevevî'nin Akidede Eş'arî Oluşu **767**
 - B. Nevevî'nin Eş'arîler İçinde Muhaddis ve Fukaha Yöntemini Takip Edişi **768**
- II. Nevevî'nin Mantık, Felsefe ve Kelam İlimlerine Bakışı **769**
 - A. Mantık İlimine Bakışı **769**
 - B. Felsefeye Bakışı **771**
 - C. Kelam İlimine Bakışı **772**
- III. Nevevî'nin Kelamî Meselelerdeki Üslubunun Ana Hatları **775**
 - A. Ehl-i Sünnet Kelamcılarının Görüşlerini Aktarmaya Önem Vermesi **775**
 - B. Selef, Fukaha ve Muhaddislerin Görüşlerini Ehl-i Sünnet Kelamcılarının Görüşlerine Eklemeye Özen Göstermesi ve İkisini Uzlaştırması **778**
 - C. Bazı Tercihleri ve Kimi Zaman Kelamcılarının Cumhuriyetine, Kimi Zaman Muhaddislerin Cumhuriyetine Muvafakat Etmesi **782**
 - Ç. İtikadî Meselelerin Hadisçi ve Fıkıhçı Bakışıyla İncelenmesi **785**

- IV. Nevevî'nin Kelamî Meselelerde Yer Verdiği Delil Türleri **791**
- A. Kesin Akli Deliller **791**
- B. Kesin Nakli Deliller **794**
- C. Zammî Nakli Deliller **795**
- V. Nevevî'nin Kelamî Meselelerde Tevile Bakışı **796**
- A. Tevil Kavramı ve Tevilin Şartları **796**
- B. Tevilin Gerekliliği yahut Caizliği **800**
- VI. Nevevî'nin Tekfir Hükmüne Bakışı **805**
- A. Küfre İnanma ya da Onu Telaffuz Etmeden Ötürü Tekfir **806**
- B. Dinden Olduğu Zorunlu Olarak Bilinen Şeyi İnkârdan Ötürü Tekfir **806**
- C. Amellerden Ötürü Tekfir Etmeme **809**
- Ç. Ehl-i Sünnet'e Muhalif İslam Mezheplerini Tekfir Etmeme **812**
- Sonuç **813**
- Kaynakça **815**

15

NEVEVÎ'NİN SİYER YAZICILIĞINA KATKILARI **819**

GÜLLÜ YILDIZ

- Giriş **819**
- I. Nevevî'nin Siyeri **821**
- II. Siyer-Tabakat İlişkisi **823**
- III. Nevevî'nin Siyerinin Muhtevası **828**
- IV. Nevevî'nin Siyerinin Kaynakları **832**
- V. Nevevî'nin Siyerinde Usul **837**
- VI. Hasâis-Fıkıh İlişkisi **846**
- VII. Nevevî'nin Diğer Eserlerinde Siyer **858**
- Sonuç Yerine **861**
- Kaynakça **863**

16

NEVEVİ'NİN RİCAL VE TABAKAT YAZIMINA KATKILARI 867

HUZEYFE ÇEKER

Giriş 867

I. Nevevî'nin Rical ve Tabakat Alanında Yazdığı Eserler 868

A. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* 868

B. *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfiyye* 873

C. *Menâkıbü's-Şâfi* 878

Ç. *Muhtasaru Üsdi'l-gâbe* 882

D. Diğer Eserleri 883

II. Nevevî'nin Rical ve Tabakat Yazımına Etkisi 886

Değerlendirme 892

Kaynakça 893

17

ÂDÂBÜ'L-KUR'AN EDEBİYATI: TARİHSEL EVVELİYATI, SÜRECİ, MAHİYETİ -et-TİBYÂN ÖZELİNDE BİR LİTERATÜRÜN ANALİZİ- 897

MEHMET DAĞ

Giriş 897

I. Nevevî'ye Kadar Âdâbü'l-Kur'an Edebiyatı:

Süreç, Mahiyet ve Temel Dinamikler 898

A. Nebevî Okuyuşun Temel Parametreleri 899

B. Fezâil/Âdâb Rivayetlerinin Tasnif Edilmesinin Temel Saikleri ve Tarihsel Arka Planı 902

C. Mahiyet 910

Ç. Literatür 912

II. Nevevî ve *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'an* İsimli Eseri 916

A. Eserin Yazılış Amacı 917

B. Eserin Genel Özellikleri, Metodolojisi ve İçeriği 919

C. *et-Tibyân*'ı Önceki Âdâb Eserlerinden Farklı Kılan Nitelikler 921

Ç. *et-Tibyân*'ın Sonraki Dönem ve Eserlere Etkisi 926

Sonuç 931

Kaynakça 933

18

**OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE NEVEVİ,
ESERLERİ VE HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR:
BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ (1837-2021) 939**
ÖMER FARUK MADEN

Giriş 939

I. Tercüme, Şerh, Neşir ve İhtisar Çalışmaları 941

A. Kronolojik Dağılım 942

B. Türler 946

C. Müellifler 954

Ç. Yayın Yerleri 960

D. Telif Gayeleri 963

II. Nevevî ve Eserlerine Dair Yapılan Araştırmalar 965

A. Kronolojik Dağılım 966

B. Türler 967

C. Müellifler 970

Sonuç 971

Kaynakça 973

EK: Türkiye'deki Nevevî Literatürü 974

I. Tercüme, Şerh, Neşir ve İhtisar Çalışmaları 972

II. Nevevî ve Eserlerine Dair Yapılan Araştırmalar 984

19

**NEVEVÎ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ KLASİK TELİF
TÜRÜ ÇALIŞMALAR: BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ 991**
MUHAMMET SALİH ASLAN

20

**VII. (XIII.) YÜZYIL BİLÂDÜŞŞAM VE MISIR
KRONOLOJİSİ 1035**

HAZ. MUHAMMET ENES MİDİLLİ

DİZİN 1039

Önsöz

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), İslam toplumları ve devletlerinin sonraki asırlarına etki edip yön verecek tarihî gelişmelerin yaşandığı VII. (XIII.) asrın önde gelen âlimlerindedir. Bu yüzyılda doğudan gelen Moğol istilasıyla batıdan gelen Haçlı seferleri başta siyasî ve askerî düzen olmak üzere birçok sahada yıkıcı etkiler bırakmış, gündelik hayatın akışından şehirlerin nüfus ve insan unsuruna kadar hemen her alanda ciddi dönüşüm ve krizler yaşanmıştır. Moğol istilasıyla birlikte doğudan batıya yaşanan göçler, o yıllarda nispeten güvenli topraklar konumundaki Bilâdüşşam (bugünkü Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan topraklarının yer aldığı bölge) ve Mısır'ı daha yoğun ve hareketli bir coğrafya haline getirmişti. Bu topraklarda yaşayan müslümanlar Haçlı seferlerine karşı Eyyübî ve Memlûk idaresi altında direnirken, öteden beri süregelen savaşlar siyasî ve ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmişti. 631-676 (1234-1277) yılları arasında ömür süren Nevevî, Dımaşk ve çevresindeki hayatı boyunca bu gelişmelerin etkili olduğu bir ilim, idare ve siyaset evreninde yaşadı. Tahsil, tedris ve telif sahalarına yayılan bütün ilim hayatını Dımaşk'ta geçiren Nevevî, fıkıh ve hadis ile bu iki ilmin mücaviri konumundaki diğer disiplinlerde yoğunlaşan bir öğrencilik hayatının ardından yine fıkıh ve hadis sahalarındaki dersleri ve telifleri ile tanınıp meşhur olmuştur.

Nevevî'nin yaşadığı yıllar, İslamî ilimler ve düşünce tarihi dönemlendirmelerinde bugün "klasik sonrası", "ikinci klasik" yahut "yenilenme" sıfatlarıyla birlikte anılan döneme rast gelir. Bu dönemde

özellikle Doğu İslam topraklarında nazarı ilimler ciddi bir ivme ve yaygınlık kazanmış; Irak'ın doğusundaki bölgelerde kelim ile fıkıh usulü (*usûleyn*), felsefî ilimler ve dil ilimlerinin esas öğelerini teşkil ettiği bir ilim zihniyeti hâkim hale gelmişti. Buna mukabil, özellikle Bilâdüşşam ve Mısır coğrafyasında rivayet ilimleri daha çok ilgi görmüş, hadis, tarih, rical, tabakat ve bunlara yardımcı konumdaki disiplinlere gösterilen ihtimam bu sahalarda önemli gelişmelerin yaşanmasına ve muhallet birçok eserin telifine yol açmıştı. Nevevî de tahsil yıllarından itibaren fıkıhın yanı sıra rivayet ilimleriyle iştigal etmiş ve nazarı disiplinlere mesafeli duran bir ilmi tavır benimsemiştir. Kendisi, Şâfiî fûrû-i fikhında otorite olarak görülmesini sağlayacak bir ihtisas ve birikim elde etmesine karşın fıkıh usulü ile asgari düzeyde ilgilenmiş, Eş'arîliği benimsemekle birlikte kelim ilmiyle de telif ve tedrisi içerecek bir yakınlık kurmamıştır. Kendisi bu tercihleriyle Şâfiî mezhebi çevrelerinde öteden beri güçlü bir damar olarak varlığını sürdüren ehl-i hadis eğilimlerine yakın bir yerde konum almış; felsefî ilimlere ve nazarı disiplinlere karşı bu çizginin tavrını sürdürmüştür.

Nevevî, kırk altı yıllık nispeten kısa ömründe edindiği birikim, yazdığı eserler ve sergilediği örnek yaşantı ile öne çıkmış bir şahsiyettir. Fıkıh, hadis ve âdâba dair kaleme aldığı eserlerde kimi veçhelerini kendisinin geliştirip ikmal ettiği bir telif tarz ve üslubu takip etmiş, çağdaşlarından itibaren takdir ve beğeniyle karşılanan bu yazım tarzı sonraki kuşaklardan birçok müellif tarafından da benimsenip sürdürülmüştür. Bu üslubun en belirgin hususiyeti, muhtelif disiplinlerin verilerini içeren çoklu bir muhteva yansıtması ve ilimler arasındaki sınırları yazım esnasında belli ölçüde aşarak ortak bir içerik sunabilmesidir. Fıkıha dair metinlerinde hadis ilminin incelikleriyle birlikte tarih ve rical dair kayda değer bilgiler sunması, hadis şerhlerinde fikhî malumatın yanı sıra âdâbdan züht ve rekâika kadar ilgili hemen bütün başlıklardan bilgi ve notlar aktarması, onun nasıl bir ilmi zihniyete sahip olduğuna dair de önemli işaretler taşır. Benzer bir üslubu takip eden diğer müelliflerden kendisini ayıran nokta ise Nevevî'nin sunduğu içeriği ele aldığı meselelerde sonuca ulaşana kadar sürdürmesidir.

Nevevî, geliştirdiği üslup ve telif ettiği eserlerle İslam kitâbiyatına çok önemli katkılar sunmuş, fıkhıdaki eserleriyle Şâfiî mezhebine yön verdiği gibi hadis ilminde de birer klasiğe dönüşen metinler bırakmıştır. Şâfiî fakihlerinin mezhep doktrininin belirginleştirilmesi adına bir süredir yürüttükleri çalışmaları daha ileri noktalara taşıyan Nevevî, mezhebi temsil eden görüşlerin tespit ve ifadelendirilmesi için çaba göstermiş; bu esnada İbnü's-Salâh'ın geliştirdiği mezhep tarihi tasavvuru ve fukaha tabakatını benimseyerek geçmiş bütün fakihlere dair tayin edici değerlendirmeler sunmuştur. Cüveynî, Gazzâlî ve Râfîf'nin eserlerinin çizdiği hatta mesaide bulunan Nevevî, özellikle Râfîf'yi takip ederek mezhep içinde yürütülen çalışmalara kavramsal bir çerçeve kazandırmak istemiş, bu sayede Râfîf ile birlikte mezhebin müteahhir döneminin iki büyük otoritesinden biri (*şeyhân*) olarak kabul edilmiştir. Nevevî'nin fûrû-i fıkha dair eserlerinden *Minhâcû't-tâlibîn*, *Ravzatü't-tâlibîn* ve *el-Mecmû'*, Şâfiî mezhebinin temel kaynakları olarak yaygın bir kabule mazhar olmuş ve mezhep fakihlerinin telif mesaisi asırlar boyunca bu eserler etrafında şekillenmiştir. Rical ve tabakat sahasındaki bilgisine İbnü's-Salâh'ın hadis usulünde çığır açan çalışmalarından edindiği fikir ve yaklaşımları da ekleyen Nevevî, özellikle bu dönemden itibaren yaygınlaşacak olan çoklu muhtevaya sahip hadis şerhçiliği yazımının şekillenmesinde pay sahibi olmuştur. Hadis derlemeleri alanında da kıymetli eserler bırakan Nevevî'nin kendi adıyla özdeş hale gelen *el-Erbaûn* ve *Riyâzû's-sâlihîn*'i ile yine çok meşhur olan *el-Ezkâr*'ı, hemen bütün kütüphanelerde yer alacak birer İslam klasiğine dönüşmüştür.

Nevevî'yi ilmî mesaisinin çeşitlilik ve derinliğine mütenasip şekilde incelemeyi hedefleyen bu edisyon, uzun süren çalışmalar neticesinde tamamlanabildi. 2018 yılında başlayan çalışma takvimi, 2019'dan beri yaşamakta olduğumuz salgın hastalığın etkilerinden ötürü bir hayli aksayıp gecikince kitabın tamamlanması 2022 yılı başını buldu. Kitap projesinin şekillenip yürütülmesini tarafıma teklif ve tevdi eden İSAM yönetimine, bu süreçte kendileriyle birçok defa istişare ettiğim ve tavsiyeleriyle yardımcı olup yol gösteren M. Suat Mertoğlu ve Tuncay Başoğlu hocalarıma teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte teklifimizi kabul edip yazı gönderen müelliflere en

içten şükranlarımı sunarım. Çalışma boyunca uzmanlıklarına başvurduğum ve bilgilerini benimle cömertçe paylaşan değerli meslektaşlarım Harun Yılmaz, M. Macit Karagözoğlu, M. Enes Topgöl ile M. Fatih Kaya hocama da samimi teşekkürlerimi dile getirmek isterim. Yazıların hazırlanması sürecinde yayın akışını hassasiyetle ve başarıyla yürüten Sema Doğan'a, imla okuması için İsa Kayaalp'e, bibliyografya kontrolü için İsmail Özbilgin'e, tashih okuması için Mehmet Günyüzlü'ye ve kitabın nihaî halini almasında tecrübeleriyle önümü açıp özverili katkılar sunan Mustafa Demiray'a da çok teşekkür ederim.

Elinizdeki çalışmanın İslamî ilimler tarihi ve edebiyatının en mümtaz şahsiyetlerinden biri olan İmam Nevevî'nin daha iyi tanınıp anlaşılmasına vesile olmasını ve İslamî ilimler birikimimize mütevazî de olsa bir katkı sunmasını temenni eder, bu yolda bizi başarıya ulaştırmasını Cenâb-ı Allah'tan niyaz ederim.

Nail Okuyucu

Bağlarbaşı, Mart 2022